

ТАКСОНОМИЯ НА КОГНИТИВНИТЕ МЕТАФОРИ В СЪВРЕМЕННИТЕ БЪЛГАРСКИ ПОЛИТИЧЕСКИ РЕЧИ

Жанета Андреева

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

TAXONOMY OF COGNITIVE METAPHORS IN CONTEMPORARY BULGARIAN POLITICAL SPEECHES

Zhaneta Andreeva

Shumen University „Episkop Konstantin Preslavski“

Abstract: Researches on political speech act and the analysis of its cognitive essence add specific physiognomics to contemporary linguistics. Cognitive political metaphorology combines together the traditional scientific potential of the old rhetoric and new hyperdynamic linguistic constructs, which are an adequate reflection of the fast-developing society. The task of this research is to examine the cognitive metaphors in the field of Bulgarian political speeches. It aims to analyse them as a linguistic component in a specific communicative situation, to explain them in terms of linguistic and mental ontology and to summarise them in a logical construct – taxonomy of metaphoric volume in Bulgarian political speeches. The viewpoint from which the metaphors will be analysed and summarized suggests several apparent perspectives of analysis and classification of political speeches as a linguistic consituation: *metaphors in the specificity of the speech act, metaphors as a mental volume, linguistic-pragmatic aspect of the cognitive metaphorical utterance*. The material for the research on the metaphors is taken from key speeches of political figures, covered in the media. The suggested model of taxonomy is an exemplary variation, which is subject to addition and precision in terms of more linguistic material from political speeches being provided.

Keywords: cognitive linguistics, metaphor, political metaphor speech act, linguistic demagogy, linguistic pragmatics, taxonomy

Проучванията на политическия речев акт и анализът на когнитивната му същност придават специфична физиономичност на съвременната лингвистика. Когнитивната политическа метафорология е интересно явление, защото е фокус, който събира в едно традиционния научен потенциал на старите реторики и новите свръхдинамични езикови конструкции, които са адекватна рефлексия на бързо развиващия се социум. Задача на настоящото изследване е да се проучат когнитивните метафори в сферата на съвременните български политически речи. Целта е те да се анализират като лингвистичен компонент в специфичната комуникативна ситуация, да се обяснят с оглед на езиковата и менталната онтология, да се обобщят в логически конструкт – таксономия на метафоричния обем в българските политически речи. Важен елемент в този смисъл е гледната точка, от която се анализират и обобщават метафорите. Тя предполага ня-

колко видими ракурса за анализ и класификация на политическите изказвания като лингвистична конситуация: *метафорите в спецификата на речевия акт; метафорите като ментален обем; лингвистично-прагматичен аспект на когнитивния метафоричен израз*. Материалът за проучване на метафорите е взет от ключови изказвания на политически личности, отразени в медиите. Предложеният модел за таксономия е примерен вариант, който подлежи на допълване и прецизиране с оглед на привеждането на по-обемен езиков материал от политическите речи.

Когнитивни метафори Таксономични принципи		
I. Метафорите според спецификата на речевия акт – конситуативни ➤ <i>пространствени метафори</i> ➤ <i>асиметрични метафори</i> ➤ <i>метафори с контрапозиция</i>	II. Метафорите като ментален обем ➤ <i>метафори регресиви</i> ➤ <i>метафори емпатия</i> ➤ <i>метафори с комуникативна несполука</i>	III. Лингвистично-прагматичен аспект на политическите метафори ➤ <i>метафори прозодия</i> ➤ <i>метафори въпроси</i> ➤ <i>метафори примитиви</i>

I. Метафорите според спецификата на речевия акт – конситуативни

Първи таксономичен принцип

Когнитивните аспекти открояват начина, по който се осъществява многопластовата същност на речта в политическия дискурс (Алексеев/Alekseev 1996) – той е многокомпонентен вербален/невербален продукт на емитента към определен аудитор. Подходящ термин, с който да се обозначи този комуникативен акт, е *конситуация*, образуван от съчетаването на *концепция* и *ситуация* (Пражки лингвистичен кръжок). Основна цел на предикативността е да постигне убеждение, да наложи асоциации, да провокира към логическо преобръщане на познатото в неустойчив, разпадащ се на детайли образ. Ето защо обичайната логика се гради чрез съзнателно и сетивно демонстративно назоваване на елементи от пространствения ракурс – принципа на посочването. То като че ли търси предметяване на идеята, за да докаже нейната истинност чрез материалния рецептивен свят. Това обяснява посочването на политическия параметър чрез пространствения, т.е. става видим. Така се стига до фразата *политическо пространство*, която е клише – абстракция, защото единява относителното и обективното. Въпросът е как се случва това единение и коя е допирната точка, в която двете представи се пречупват. Тази пресечна точка е езикът и това е възможно поради неговия ментален капацитет.

В политическия речев акт употребата на пространствени измерения като метафори за обозначаване на принадлежност в политическата йерархия е често срещан

мисловен конструкт. Най-разпространеният (дори универсален) код за представяне на идеологемна дистанция при различните политически убеждения е вертикалът. Човек е склонен метафорично да асоциира властта с връх, а всички нежелани перспективи да позиционира надолу по вертикала до най-ниската му точка – низините. Това е моделът на йерархията в социума и той проектира същия пространствен конструкт при езиковата изява на политическата личност: лидер – общество. Този код за йерархическа социална и политическа принадлежност показва и посоката, в която едноплановият, познат като традиционен образ се трансформира в многопланов ментален продукт – метафора с ново когнитивно съдържание (Арутюнова/Arutjunova 1990). Често този процес на преобръщане означава транспозиция на истинността в неистинност на обекта на речта.

Друг характерен пространствен код, който метафорично посочва ситуацията, свързана с акта на политическата реч, е пирамидата. Подобно на вертикала, семантичният потенциал на този символ е изграден около вертикалната ориентация, но тук се откроява и промяна в мащабите на позициониране. Най-високо в този пирамидален конструкт еднолично стои политическа личност в овластена позиция и илокутивна мощ, която властно заявява своите позиции чрез речта си и езиково-демагогски постига категорична убедителност (Димитрова/Dimitrova 1999) в съзнанието на множеството, позиционирано в основата – аудиторията.

Пример за пространствен метафоричен ракурс е и популярният за всеки социум хоризонтален модел: център – периферия. Позицията на центъра обозначава присъствието на продукта на речта, а периферията съответно е аудиторията.

Езикови примери като доказателство за метафоричната същност на тези пространствени модели изобилстват в изявите на съвременните български политици. Всяка реч, произнесена от трибуна, независимо дали е трибуната на Народното събрание, пред микрофона на медиите или непринудена реч пред аудитория, показва, че политическата реч се осъществява при неравнопоставени участници в речевия акт. Това е важно обстоятелство, което създава предпоставка за езиково-демагогското поведение на говорещия в политическата сфера.

Тематична класификация на когнитивните метафори в политическия речев дискурс според спецификата на речевия акт, примери:

пространствени метафори	➤ <i>вертикал: връх – низини</i> ➤ <i>пирамида: връх – основа</i> ➤ <i>хоризонтал: център - периферия</i>
асиметрични метафори	➤ <i>суша – вода</i> ➤ <i>жива – нежива природа</i> ➤ <i>човек – животно</i>
метафори с контрапозиция	➤ <i>отцепници</i> ➤ <i>социум – затвор</i> ➤ <i>Народно събрание – психотерапия</i> ➤ <i>общество – стадо</i>

II. Метафорите като ментален обем

Втори таксономичен принцип

Идеята да се обхванат и класифицират политическите метафори с оглед на техния ментален капацитет засяга неминуемо една много важна черта от битието на политиките в очертаното пространство. Всяко обобщение стига до извод, който не очертава висок културен статус на българската политическа личност и нейния езиков потенциал. Това налага тълкуването на менталния обем да обхване моралната страна на комуникативната ситуация.

В поведението на говорещия политик се откроява натрапчиво хипертрофията на вежливостта, а оттук и преобладаващият отрицателен регистър за класификация на тази група метафори. Подходящо групиране по илокутивен и перлокутивен обем (Остин/Austin 1962) е формулирането на *метафори регресиви*, *метафори емпатия* и *метафори с комуникативна несполука*.

Метафорите регресиви са с широк констативен, предикативен, емоционален и тенденциозно унижаващ аудитора капацитет. Те показват силна илокутивна енергия на говорещия, концентрирана в представянето на цветист семантичен компонент, който въздейства отрицателно и с акта на прозодията. Пример за тази група метафори са изказванията на Волен Сидеров по адрес на депутатите – *стадо груктящи прасета*, *безчувствени топки лой*; към протестиращите – *помияри*. Съпътстващите речта му супра-сегментни фактори, като интонация, жестове, поза, хезитация, емоционални експликации и др. (Попов/Роров 2001), очертават низходящата линия на регрес, която спуска представите за човешкото в низините на еволюционната йерархия на видовете – до нивото на животното. Езиковият материал от изказванията на този политик не е прецедент и това налага метафорите регресиви да бъдат диференцирани на няколко семантични групи: анимализъм, джендърна комплексираност, експлицитни сравнения, комплекс на недоминантност.

метафори регресиви	➤ <i>анимализъм</i> ➤ <i>джендърна комплексираност</i> ➤ <i>експлицитни сравнения</i> ➤ <i>комплекс на недоминантност</i>
---------------------------	--

Опитът за лингвистичен анализ на тези цитати спира/опира в стена, задънена улица, която метафоризира крещящо липсите в езиковия ментален обем. Очевидна е липсата на илокутивни глаголи, които съпътстват говоренето, а това означава, че езиковият капацитет е само констативен, което всъщност е повърхностното ментално ниво на езиковата семантична репрезентативност (Остин/Austin 1962). Липсата и на пропозиция доказва, че в речта на българския политически елит няма дълбочина, а обхватът на метафори е стеснен до семантичен колапс. Примерите от политическите речи, които са основание за тази таксономия на когнитивността на българските политически мета-

фори, показват тревожно западане на морала и отношението на говорещата личност към езика и към своята аудитория. Налице е едно стряскащо както в езиково, така и в културно отношение явление – когнитивна лингвопатология.

Когато Дж. Сърл говори за речевия акт (Сърл/Searl 1965), засяга проблема за моралната същност на речевата комуникация. Констатира, че и от философска, и от лингвистична гледна точка, ако в семантиката се търсят и прилагат правила за употреба, няма да се открие нищо интересно при логическия анализ. Несъмнено съществува социално регулативно оразмеряване на морално допустимите думи и изрази. В широкообхванат човешки план, извън професионалното вглеждане на лингвиста, становището на Сърл прозвучава простичко и разбираемо от всеки – човек не бива да говори неприлични неща на официални събирания. Но това не е правило, а извод или обобщение за моралните поведенчески реакции на говорещия в политическото поле. Поле е точното назоваване, защото смисловият обем на тази лексема отключва видим пространствен параметър, който е импликатура на символичния пространствен код на битката. Но тази битка не се води за честта и грижата към език, общество и ценности, а за доминантност, изкривена в посока към комплексираността. Следователно таксономията на българските политически метафори е и картина на културния статус на говорещия човек в национален и съпоставително-човешки аспект.

III. Лингвистично-прагматичен аспект на политическите метафори

Трети таксономичен принцип

Важна страна от същността на политическата метафора е нейното предназначение. Родена от илокутивната изява на политическата личност (Лейкф, Джонсън/ Lakoff, Johnson 1980), метафората е предназначена да бъде демагогски инструмент в релацията *продуктор – аудитор*. Този проблем е обект на лингвистичната прагматика (Димитрова/ Dimitrova 2009). Интересът на прагматиката към когнитивните метафори е резултат на референциалните им свойства. Всяко тематично понятийно гнездо, което може да се обособи като мисловен потенциал на метафората, е всъщност ниво от модел за таксономия, която изглежда като че ли безкрайна заради роенето на лингвистични аспекти. Следователно политическата метафора притежава евристичен потенциал за многокомпонентно проучване на менталната езикова специфика (Попов/Popov 2011). Но метафората е и средство за придобиване на социална власт за манипулиране на обществото. Социалното поведение е нормирано, то се регулира от правила, които, макар и да са част от системата на възпитание, се отнасят към сферата на мълчаливото договаряне между комуникативно обвързаните членове на обществото. Това негласно правило за комуникация става очевидно тогава, когато бъде нарушено. С оглед на логическата връзка между емитента на речта и неговия аудитор, която показва степента на илокутивната осъществимост на метафората, могат да се обособят в по-обобщаващ план три вида метафори: прозодия, въпрос и примитив:

лингвистично-прагматичен аспект на политическите метафори	➤ <i>метафори прозодия</i> ➤ <i>метафори въпроси</i> ➤ <i>метафори примитиви</i>
--	--

Най-акцентни сред метафорите прозодия се оказват изказванията, които се състоят от една фраза или една лексема, назоваваща иронично аудиторията. Примери за това са обръщенията на политик към представителна част от аудиторията. Сергей Станишев се обръща към представителите на ГЕРБ с поздрава: *Здравейте, циркаджии!* Менда Стоянова към представителите на БСП: *инфантили*. Мая Манолова към депутатите от ГЕРБ: *бездарни изпълнители на некадърен сценарий*. Волен Сидеров към президента Г. Първанов: *абе Гошо, абе Седефчов, алаброс зализан!* Константин Тренчев към Петър Чобанов: *отявлен кретен!* Георги Георгиев към Олимпи Кътев: *зъбльо!* От лингвистична гледна точка тези изказвания могат да се тълкуват като модална сема, защото изразяват незавоалирано личното виждане на говорещия към определен политически регистър. Прагматичната страна на тази речева ситуация фиксира формирането на определено негативно отношение към аудитора. Стилите особености подчертават употребата на експлицитна реч, която обаче красноречиво показва ниския културен статус на политическия елит както в позицията на продуцент на речта, така и в позицията на аудитор. В тази семантика е удачно да се направи аналог между разглежданата група метафори и тезата на Роман Якобсон (Якобсон/Jakobson 1972) за шифтърите *аз, ние, тук, сега* като семантични примитиви.

Семантиката и прагматиката са два последователни компонента от осъществяването на речевия акт. Като обект на проучване от страна на прагматиката, политическата метафора демонстрира неконвенционалните компоненти на речевия акт. Основен извод за тези лингвистични конструкти е тяхното негативно съдържание, реализирано двупосочно в съответствие на говорещия и реципиента му. Липсата на позитивна нагласа стеснява менталния диапазон на когнитивната метафора в българските политически речи. Забелязва се и липсата на благородна езикова демагогия в политическите речи. Може би тези липсващи емоционални конструкти на речевия акт разколебават изграждането на доверие към изправената в реторична поза езикова политическа личност.

Цитирана литература

- Алексеев 1996:** Алексеев, К.И. Функции метафоры в политической речи. – В: *Познание. Общество. Развитие*. Москва: Институт психологии РАН, 150–161. (Alekseev, K. I. Funkcii metafory v politicheskoy rechi. – V: *Poznanie, obshchestvo, razvitie*. Moskva: Institut psihologii RAN, 150–161.)
- Арутюнова 1990:** Арутюнова, Н. Д. Метафора и дискурс. – В: *Теория метафоры*. Москва, Прогресс, 5–32. (Arutjunova, N. D. Metafora i discours. – V: *Teoriya metafory*, Moskva: Progress, 5–32.)
- Димитрова 1999:** Димитрова, С. *Езикова демагогия*. София: Наука и изкуство. (Dimitrova, St. *Ezikova demagogia*. Sofia: Nauka i izkustvo.)
- Димитрова 2009:** Димитрова, С. *Лингвистична прагматика*. София: Велес. (Dimitrova, St. *Lingvistichna pragmatika*, Sofia: Veles.)

- Попов 2001:** Попов, Д. *Стилистика*. Шумен, Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“. (Popov, D. *Stilistika*, Shumen, Universitetsko izdatelstvo „Ep. Konstantin Preslavski“.)
- Попов 2011:** Попов, Д. Когнитивните метафори – митологизатори в медийния дискурс. – В: *Ricerche slavistiche* 9. (Popov, D. Kognitivnite metafori – mitologizatori v medijnia diskurs. – V: *Ricerche Slavistiche* 9.)
- Якобсон 1972:** Якобсон, Р. Шифтеры, глагольные категории и русский глагол. – В: *Принципы типологического анализа языков различного строя*. Москва: Наука, 95–99. (Jakobson, R. Shiftery, glagol'nye kategorii i russkij glagol. – V: *Principy tipologicheskogo analiza jazykov razlichnogo stroja*. Moskva: Nauka, 95–99).
- Austin 1962:** Austin, J. *How to Do Things With Words*. Second edition. Cambridge, MA. Harvard University Press.
- Lakoff, Johnson 1980:** Lakoff, G., Johnson, M. *Metaphors we live by*. Chicago, Chicago University Press.
- Searl 1965:** Searl, J. What is a Speech Act? – In: *Philosophy of America*, ed. by Max Black, Allen And Unwin, London.

Жанета Андреева
Шумен 9700
Ул. „Университетска“ 115
ШУ „Епископ Константин Преславски“
Катедра по български език
janeta_an@abv.bg

Zhaneta Andreeva
Shumen 9700
115 Universitetska Str.
Department of Bulgarian Language
janeta_an@abv.bg